AFGANİSTAN-İRAN-TACİKİSTAN
DİL VE EDEBİYAT YAZILARI

Editör
Dr. İsmail SÖYLEMEZ

DEMAVEND

AFGANİSTAN-İRAN-TACİKİSTAN
DİL VE EDEBİYAT YAZILARI

Editör: Dr. İsmail SÖYLEMEZ

DEMAVEND

Demavend Yayınları
Elektronik yayınlar serisi: 19
İstanbul, Aralık 2021
Yayın yönetmeni: Neval Güzelyüz
Editör: Dr. İsmail Söylemez

© Bu eserin bütün hakları Demavend Yayınları'na aittir. 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Yasası'nın hükümlerine göre eserin tamamı ya da bir bölümünün, izinsiz olarak elektronik, mekanik, fotokopi veya herhangi bir kayıt sistemi ile yayınlanması, çoğaltılması ya da depolanması yasaktır.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Yayıncı Sertifika No: 51286
ISBN: 978-625-7087-22-3

Demavend Yayınları
Başak Mah. Mimar Sinan Cad.
Vadipark, D14 Blok, D. 47
Başakşehir-İSTANBUL
☎ : 0090 212 500 36 07
demavend@demavend.com.tr
http://www.demavend.com.tr

Kütüphane Bilgi Kartı
(Cataloging-in-Publication Data)
1. Afganistan 2. İran 3. Tacikistan 4. Fars Dili ve Edebiyatı

İKİNCİ BÖLÜM
AFGANİSTAN-İRAN-TACİKİSTAN EDEBİYAT YAZILARI

Prof. Dr. Adnan KARAİSMAİLOĞLU-M. F. Köprülü ve Z. Safâ Üzerinden Doğu İçin Geliştirilen Edebiyat Tarihi Yaklaşımlarına Eleştiriler 171

Prof. Dr. Nimet YILDIRIM-Gazneliler Döneminde Edebiyat ve Kültür 179

Prof. Dr. Ali TEMİZEL-Mevlâna'nın Mesnevîsinde "Hz. Yusuf ve Ayna Hikâyesi"deki Bazı Mesajlar 189

Dr. Serpil YILDIRIM-Fars Edebiyatı ve Kültüründe Azrâil Motifi 205

Dr. Öğr. Üyesi Pouneh ABDOLLAHİFARD-İran Tasavvuf Edebiyatında Kadın 219

Dr. Mitat ÇEKİCİ-Gazneli Sarayının Meddahı 'Unsurî-yi Belhî 231

Prof. Dr. Ali GÜZELYÜZ-Ömer Hayyam Rubailerinin Dünya Dillerine Çevirilerine Bir Bakış 243

Dr. Nurdan KABAN-Senâî-yi Gaznevî'ye Göre Rüya 251

Doç. Dr. Yakup ŞAFAK-Reşîdüddîn-i Vatvât'ın Aruz Risâlesi 277

Dr. Funda TÜRKBEN AYDIN-Bir Tür Olarak Münâcât ve Nizâmî Gencevî'nin Münâcât'ı 285

Doç. Dr. Yasemin YAYLALI-Hâcû-yi Kirmânî'nin Gazellerinde Gül, Lale, Menekşe ve Nergis 303

Dr. Öğr. Üyesi Serpil KOÇ-XV. Asırda Osmanlı Tasavvuf Kültürüne Tesir Etmiş Farsça Söyleyen Âlim ve Şâirler Bağlamında "Riyâzu'l- Kulûb" Üzerine Bir İnceleme 315

Doç. Dr. Musa BALCI-Şiirin Gölgesinde Kalan Nesir: Kayser Eminpûr'un *Tufan der Parantez*'i 327

Yasin DEMİRKIRAN-Afgan Göç-Muhaceret Edebiyatı 345

Hasan ARSLAN-Klasik Dönem Tacik Edebiyatı Şair ve Yazarları 357

Abdulhekim ŞUKURZADE-Sovyet Döneminde Tacik Edebiyatı 395

Hasan ARSLAN-Modern Dönem Tacik Edebiyatı Şair ve Yazarları 423

نگاهی کوتاه به شرح مثنوی ملاحامد بیسارانی - **شهباز محسنی** 449

GAZNELİ SARAYININ MEDDAHI ‘UNSURÎ-Yİ BELHÎ

Mitat ÇEKİCİ*

GİRİŞ

IV/X. yüzyıl ile V/XI. yüzyılın ilk dönemlerinde Fars edebiyatının yükselişe geçişinin başlangıç dönemi olması ile Fars edebiyatının en önemli edebi dönemlerinden biri olarak kabul görmektedir. Öyle ki bu dönemin başlangıcında şairlerin üstadı (Peder-i Ş’ir Farsî) olarak da kabul edilen üstat Rûdekî ve ondan sonra Fars şiirinin iki önemli siması olan Firdevsî ve ‘Unsurî gibi iki büyük şair yaşamıştır. Bu dönemde şair ve şiirin revaç bulmasında dönemin padişahlarının etkisi önemli bir yer edinmiştir. Padişah ve emirlerin bu dönemde şairleri teşvik etme noktasında harcadıkları çaba takdire şayandır.

IV/X. yüzyıl ile V/XI. yüzyılın ilk yarısında bu dönem şairleri, şiirin farklı türlerini oluşturan mesnevi, kaside, gazel, musammat, terci-i bend, rubai, dubeyti, kıta ve bunlara benzer türlerde şiirler vermeye çalışmışlardır. Medih, vasf, gazel, hamase, hiciv, hezel, destan daima bu dönem şiirinde bulunmuştur. Övgülü şiir veya medhiye söyleme bu dönemin genelinde büyük saray şairleri, padişahları ve saray erkanını övmekle uğraşmışlardır. Özellikle Gazneli sultanlarından sultan Mahmud, medhiyeci şairlere bağış yapmada son derece cömert davranmıştır.

Üstat Ebû’l-Kâsım Hasan b. Ahmed ‘Unsurî-yi Belhî, Gazneli Mahmûd ve Mes’ûd sarayının Farsça söyleyen önemli şairlerinden birisidir. Şair ‘Unsurî, sultan Mahmûd’un bağış ve hediye vermedeki cömertliğinden nasiplenmiş bir şairdir. Şiirlerinde de anlaşıldığı üzere şair ‘Unsurî, üstün nitelikli ve hünerli bir kişiliğe sahiptir. Bu çalışmamızda bahsi geçen dönem ile ilgili bilgi verildikten sonra şairin hayatı, edebi kişiliği ele alınacaktır. Şairin şiirinden birkaç örnek verilecektir.

IV/X.- V/XI. Yüzyılların İlk Yarısında Fars Dili ve Edebiyatının Gelişimi

IV/X. yüzyıl ile V/XI. yüzyılın ilk dönemlerinde Fars edebiyatının yükselişe geçişinin başlangıç dönemi olarak bilinir ki bu sebeple Fars edebiyatının en önemli edebi dönemlerinden biri olarak kabul görmektedir. Öyle ki bu dönemin başlangıcında şairlerin üstadı (Peder-i Ş’ir Farsî) olarak da kabul edilen üstat Rûdekî ve dönemin sonunda ise Fars şiirinin iki önemli siması olan Firdevsî ve ‘Unsurî gibi büyük iki şair ön plana çıkmıştır. Bu isimler dışında bu dönemin meşhur ve bilinen başka şairleri de vardır. Fars edebiyatı tarihinde bu dönemdeki kısıtlı imkanlara rağmen böylesi büyük şairlerin yetiştiği bu döneme benzer çok az dönem vardır. Bu gelişimin asıl sebebi şiirin günden güne gelişim göstermesi, hükümdarların şairlere ilgi gösterip onları şiir yazmaya teşvik etmiş olmalarıdır. Dönemin padişah ve emirleri, Farsça söyleyen şair ve yazarları kendi himayesi

* Öğrt. Görv. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı, e-posta: mitatcekici@Artuklu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-4576-9468

altına alarak kendi propagandaları için onlara saygı gösterip onları ödüllendirmişlerdir. Hatta İranlı olup Arapça şiir söyleyen ve eserler kaleme alan kişilere karşı da aynı tutumu sergilemişlerdir. Emir ve padişahların bu dönemde şairleri teşvik etmek için hediye ve nimetler bağışlamada yarışa girdiklerini ve şairleri servet ve mal sahibi olmaları açısından üstün bir seviyeye çıkartmış olduklarını görmekteyiz. Öyle ki Rudekî için mal varlığının yükünü dört yüz devenin taşıdığı rivayet edilmiştir. [1] Şair Hâkânî, 'Unsurî için şöyle bir beyit söylemiştir:

شنییدم که از نقره زد دیکدان ز زر ساخت آلات خوان عنصوری

'Unsurî'nin tenceresini bakırdan Sofrasının aletlerini altından yaptığını duydum

Bu durum hükümdarların, şairleri teşvik etmesi ile şairlerin methiye şiirlerini yüksek değerler karşılığında satmış olduklarının bir göstergesidir. Sâmânîler, fars nazım ve nesrine önem vermiş, Farsça söyleyen şairleri ve eserlerini yüceltmişlerdir. *Şâhnâme* gibi bir manzum eserin ortaya çıkması, Dadeviye oğlunun *Kelîle ve Dimne*'si ya da Taberî'nin *Târih*'i ve *Tefsir-i Kebîr'*i gibi eserlerin tercüme edilmesi noktasında özel bir çaba göstermişlerdir. Bazı vezirlerden Ebû'l Fazl-i Bel'âmî gibi şahsiyetler *Kelîle ve Dimne* tarzındaki eserlerin ve hikayelerin nazmedilmesi ya da Ebû Ali-yi Bel'âmî gibi vezirler bizzat kendileri Fars dilinde kitaplar telif etme noktasında istekli olmuşlardır. IV/X. yüzyılda İran'ın en önemli edebi merkezi olan Buhârâ dışında V/XI. yüzyıl ortalarına kadar Sistân'ın Zerenc'i, Gazne, Gurgân, Nişâbûr, Rey ve Semerkant gibi başka merkezler de Fars edebiyatı için büyük bir öneme sahip birer edebi merkezler olmuşlardır. İran'ın doğu bölgeleri V/XI. yüzyıl ortalarına kadar Fars edebiyatının gelişimi ve ihyası açısından diğer bölgelere kıyasla çok daha fazla öneme sahip olmuştur. [2]

IV/X. yüzyıl ile V/XI. yüzyılın ilk dönemlerinde Fars şiirinin özelliklerine bakıldığında bu dönemde büyük şairler ortaya çıktığı ve şiirleriyle ön plana çıktıkları bir dönemdir. Bu dönemin genel özelliklerinden biri şairlerin sayıca fazla olmasıdır. Bu dönemdeki sefinelerde, tezkirelerde, luğatnâmelerde ve edebiyat kitaplarında tespit edilmiş olan şair ve yazarların sayısı çok fazladır. Bu dönemin söz sahibi kimselerin maharetli olması, mazmunların ve fikirlerin beyanı noktasında fesahatleri güçlü oluşu dikkate değer en önemli özelliklerinden biri olarak belirtilebilir. Öyle ki bu dönem şairleri, kendinden sonraki şairleri etkilemiş ve onlar tarafından örnek alınmışlar. Bu dönemde farklı konular hakkında çeşitli şiirlerin çokluğu dikkat çeken başka bir özelliktir. Rûdekî'nin sahip olduğu beyit sayısının yüz defteri geçmektedir sözü, Firdevsî'nin beyit sayısının altmış bin olması ve dönemin diğer şairleri için tezkirelerde birçok şiirin zikredilmiş olması bu dönemde şiirin çeşitli ve sayıca da fazla olduğunu göstermektedir. Bu dönem Deri Farsçası şiirinin genel özelliklerinden biri de şiirin sade, akıcı, sözün ve

---

[1] Zebîhullâh-i Safâ, *Târîh-i Edebiyât der İrân (Cild-i Evvel)*, Tahran: İntişârât-i Ferdos, 1379, s.125-126.

[2] Safâ, *Târîh-i Edebiyât der İrân,* s.126-127.

düşüncenin anlaşılır olmasıdır. Şair kendi düşüncesini rahatça doğal ve akıcı bir şekilde açıklayabilmiştir. Bu dönem şair ve yazarların hiçbir beyit ve sözüne şerh düşme ve açıklama yapma ihtiyacı olmamıştır.[3]

Bu dönemin şiirinde kullanılan mazmun ve düşünceler taze ve yenidir, şairler kendilerinden önce oluşturulmamış yeni mazmunları şiirlerinde kullanmışlardır. Öyle ki bu durum şairlerin kendinden öncekileri taklit etme yerine, yeni şeyler bulmak zorunda kalmalarına da sebep olmuştur. Yeni terkiplerin oluşturulması, taze ve gönle hoş gelen istiarelere baş vurmak, duygusal, hayali, vehmi teşbihlerin çeşitliliğinde şairlerin maharetli oluşu bu dönem şiirinin önemli özelliklerinden biri olmuştur. Bu dönem şiiri özelliklerinden biri de şairlerin maddi ve sosyal yaşantıları olmuştur. Şairlerin refah içinde yaşamaları ve onların emirler, vezirler, zengin kimselerle olan ikili ilişkileri eğlence meclislerinde güzel vakit geçirmeleri bu dönem şiirinin sürekli mutluluktan, neşeden, işretten, sevinçten daha fazla söz etmelerine; ümitsizlikten, kötü görmekten, inziva halinden ve halktan kopmaları gibi konulardan daha az söz etmelerine sebep olmuştur. Ancak bunların yanı sıra bu dönemin sonlarında şairler, derin boyutlu anlamlar çıkarmak ve yeni terkipleri ilk kez kullanan mazmunları ve az rastlanılan teşbihleri kullanmaya yönelmişlerdir. Öyle ki ‘Unsurî gibi bir grup şairler tarafından bilimsel düşüncelerden faydalanma düşüncesi şiire konu edinmiş ve şiirlerde bilimsel mazmunlar da kullanılır olmuştur.[4]

Bu dönem şairleri, şiirin değişik türlerinde mesnevi, kaside, gazel, rubai, kıta, musammat, terc-i bend ve musammat benzeri türlerde denemelerde bulunmuşlardır. Medih, vasf, gazel, hamase, hiciv, hezel, destan ve hikâye daima bu dönem şiirlerinde yer almıştır. Bu dönem, en önemli hamasî şiir dönemi olarak kabul edilmektedir. Bu dönemin milli kahramanlıkların revaçta olduğu ve İran’ın en önemli kahramanlık eserleri ve dünyanın en iyi milli hamaselerinden birisi olan Firdevsî’nin *Şâhnâme*’si yine bu dönemde ortaya çıkmıştır. Bu dönemin başlarında Mes’ûd-i Mervezî (İran’ın ilk destanî nazmeden) ve bu dönemin ortalarında Dakîkî, bu dönemin sonlarında da büyük üstat Hekîm Ebû’l-Kâsım-i Firdevsî, hamasi eserlerini meydana getirmişlerdir. Gazel ve genâî (lirik) şiirleri, IV/X. yüzyıl başlarında görülen şiirler III/IX. yüzyıl sonlarında görülenlerin devamıdır. Bu yüzyılın ilk dönemlerinde yaşamış olup sonraki şairlerin gazel ve genâî şiir türünde üstat olarak övdüğü iki şair olarak Rûdekî ve Şehîdi’nin ismini görmekteyiz. Rûdekî’nin gazeldeki gücü üstün bir seviyededir ve ‘Unsurî, tüm hayal gücüne rağmen onun gazellerini övmüştür. Kendisini onların derin ve ince mazmunlarını kullanmakta aciz görmüştür.[5] Şöyle demiştir:

غزل رودکی وار نیکو بود　　غزلهای من رودکی وار نیست

اگرچه به کوشم به باریک وهم　　بدین پرده اندر مرا بار نیست

Gazel, Rûdekî tarzı ile olursa güzel olur　　Benim gazellerim Rûdekî tarzında değildir

---

[3] Safâ, *Târîh-i Edebiyât der İrân,* s.128-129.
[4] Safâ, *Târîh-i Edebiyât der İrân,* s.130-131.
[5] Safâ, *Târîh-i Edebiyât der İrân,* s.132.

Her ne kadar ince düşünmeye çabalasam Bu perdede benim için bir yük yoktur

Bu dönem kasidelerin başında yer alan tegazzüller bilhassa Sâmânî döneminde revaç bulduğu genâî şiir türündendir. Kasidelerin başında tegazzülleri söylemede maharetli gücünü göstermiş, medih(methetme) ve tegazzül arasında ortak bağı gösterme gücünü ve yeteneğini gösteren şair Dâkîkî olmuştur. Bu dönemin en üstün ve doğal tegazzülleri, Ferruhî-yi Sîstânî'nin kasidelerinde görülmüştür. O, sözün akıcılığını, düşüncelerin sadeliğini ve sözünün anlaşılır olmasını duyguları ile öyle güzel bir şekilde harmanlamış ki onları farklı bir tatlılık ve güzellikle dile getirmiştir. Bu dönemin sonlarında 'Unsurî ve Ferruhî gibi birkaç güzel genâî gazel şairi görülmüştür. IV/X. ve V/XI. yüzyılın bazı diğer şairlerinin de eserlerinde gazel ve tegazzül tarzında birçok genâî beyitleri görmek mümkündür.[6]

Övgü ya da methiye söyleme şiiri, ilk başlarda Arap şiirinde bir taklit şeklinde Fars edebiyatına girmiştir. Bu dönemin genelinde sarayın büyük şairleri; padişahları ve saray halkını övmekle meşgul olmuşlardır. Bu sebeple bir methiye şairinin bir görevi ve rütbesinin olması doğaldır. Padişahı bayram günlerinde, resmî törenlerde, fetihlerde ve benzeri hallerde onları yüceltme ve övme işi ile görevli olmuşlar. Şairler de bu övme ve methetme işine karşılık bir bağış elde etmişler. Büyük vezir ve emirlerin bağışları methiye şairleri için büyük kazançlar sağlamıştır. Sâmânî padişahları ve sonraları Gazneli sultanları kendi zengin varlıkları ile methiye şairlerine aşırı derecede bağışlarda bulunup hediyeler vermişlerdir. Bunlar arasında özellikle Gazneli Mahmûd, sahip olduğu büyük servetinden şairlere sınırsız bağışlarda bulunmuştur. Padişahların şairlere karşı methiye karşılığında bu denli cömert ve eli açık bir şekilde davranmalarının temel sebeplerinden biri şüphesiz şahların kendi isimlerinin toplumda ve insanlar arasında kalıcı bir hale gelmesini istemiş olmalarıdır. Gerçek manada methiyecilerden tebliğ için bir araç olarak faydalanılmıştır. Övgü kasideleri teşbib, övgü ve dua ile tam bir şekilde kullanan şair şüphesiz Rûdekî olmuş ve diğer şairler onun takipçileri olmuştur.[7]

Gazneliler dönemi Fars dili ve edebiyatı tarihinde edebi seçkin dönemleri arasında yer almakta ve üslup olarak Horasan üslubunun ön plana çıktığı bir dönemdir. O dönem şiirinin asıl konusunu oluşturan methiye şiiri Gazneli padişah ve emirleri tarafından ciddi bir şekilde korunmuştur. Övgü veya övme, Fars şirinin hatta Gazneliler döneminin en yaygın ve çok tekrarlanan konusu ve teması olmuştur. Fars şiirinde methiyenin geçmişi Safârîler dönemine dayanmaktadır. Ancak Gazneli padişahlar methiye şiirine daha fazla önem verip onu hükümetlerinin tebliği için bir araç olarak görmüşlerdir. Bu sebeple methiye şiirini söyleyen şairleri kendi himayesi altına alıp methiye şiirinin revaç bulmasını sağlamışlardır. Ferruhî-yi Sîstânî, 'Unsurî-yi Belhî, Menûçehrî Dâmgânî gibi

---

[6] Safâ, *Târîh-i Edebiyât der İrân,* s.133.
[7] Safâ, *Târîh-i Edebiyât der İrân,* s.133-134.

isimler bu dönemin en meşhur üç ismidir ki kendi memduhlarını övme noktasında ‘Unsurî’nin onları küçümsemesinden kurtulamamışlardır.[8]

‘Unsurî’nin Hayatı ve Edebî Kişiliği

Ebû’l-Kâsım Hasan b. Ahmed ‘Unsurî-yi Belhî, 350 hş. Yılında tüccar bir babanın çocuğu olarak dünyaya gelmiştir.[9] ‘Unsurî aslen Belh’lidir ve babası ticaretle uğraşmıştır.[10] ‘Unsurî henüz bir çocukken önce babasını kaybetmiş ve babasının ölümünden sonra da annesini kaybetmiştir. Babasının tüccarlık işini devam ettirmek istemiş ancak işinin fazlalığı ve haydutların yoğun yağmalamaları sonrası ‘Unsurî’yi tüccarlık işinden vazgeçirmiş ki bu durum onun okula gitmesini ve ilimle uğraşmasını sağlamıştır. İlim öğrenmede kemale erince şairliğe yönelmiştir.[11] ‘Unsurî, Ebû’l-Ferec Sezgî’nin öğrencisidir. Ebû’l-Ferec Sezgî de Ebû Alî Sîmcûr’un yanında bulunmuş, öyle ki o dönemde Ebû Alî Sîmcûr ile Sultan Mahmûd bir mücadele ve savaş halinde oldukları rivayet edilmektedir. Ebû’l-Ferec, Sultan Mahmûd’u ve Gazneli ailesini hicvedip serzenişlerde bulunmuştur. Sultan Mahmûd, Ebû Alî Sîmcûr’u yenince Ebû’l-Ferec Sezgî’nin öldürülmesi için emir verdiği ve ‘Unsurî de daha önce kendisine hocalık etmiş olan Sezgî’nin affedilmesini talep etmiştir ve bu af talebinin de kabul gördüğü söylenmektedir. Bazı rivayetlere göre bu işe karşılık Ebû’l-Ferec Sezgî’nin servetinin yarısını aldığı veya Ebû’l-Ferec Sezgî malının yarısını ona bağışlamış ve belki de bu sebeple ‘Unsurî’nin serveti artmış olduğu söylenmektedir.[12] ‘Unsurî, Sultan Mahmûd’un kardeşi Nasr b. Sebuktekîn’in hizmetine girmiş ve onun iltifatına mazhar olmuştur. ‘Unsurî, 390-412hş. yıllarında Horasan emiri olan Nasr b. Nâsıruddîn’i methettiği şiirinde kendisini genç biri olarak tanıtmıştır.[13]

مرا جوان‌خرد و پیربخت بگزیدی به نام تو خردم پیر گشت و بخت جوان

Beni genç akıllı ve yaşlı bahtlı olarak seçtin

Seninle aklım yaşlandı(olgunlaştı) ve bahtım genç

Yukardaki beyite bakıldığında ‘Unsurî 390hş. yıllarında ömründe birkaç merhaleyi geçirdiğini ve doğum tarihinin bazı tarihçiler tarafından 350hş. olarak belirtilmiş olduğu düşünülmektedir. Şüphesiz ki ‘Unsurî, Nasr b. Nâsiruddîn’in yanına geldiğinde güçlü ve yetenekli ve ayrıca kendi döneminin ilimlerinde

---

[8] Mecîd, Pûyân, Râşîn, Mesîbî, “Vîjegîhâ-yi Fikrî Şi’r-i Medhî der Asr-i Gaznevî”, *Neşrîye-yi Sebk Şinâsî Nezm û Nesr-i Fârsî (Behâr Edeb),* 19 (1392): s.76-77.

[9] Ebbâs Mihrîn, *Târîh-i Zebân-i Edebiyyât-i İrân der Asr-i Sâmâniyân û Gazneviyân*, İsfehân: İntişârât-i Mânî, 1352, s.93; Sâdık Rızâzâde-yi Şefek, *Târîh-i Edebbiyât-i İrân*, İntişârât-i Dânişgâh-i Pehlevî, 1352, s.152.

[10] İnâyetullah Mecîdî, der., *Târîh-i Edebiyyât-i İrân (ba’d ez İslâm ta Pâyân-i Tîmuryân)*, Tehrân: Vezâret-i Ferheng û İrşâd-i İslâmî, 1383, s.189.; Rızâzâde-yi Şefek, *Târîh-i Edebbiyât-i İrân,* s.152.

[11] Mihrîn, *Târîh-i Zebân-i*, s.93.

[12] Mâhdeht Bânû Homâyî, der., *Târîh-i Edebiyyât-i İrân (Ostâd-i ‘lâme Celâleddin Homâyî),* Kum: Mu’essese-yi Neşr-i Homâ, 1375, s.141.

[13] Mihrîn, *Târîh-i Zebân-i*, s.93.

maharetli ve üstat bir şair olduğu eserlerinde anlaşılmaktadır. Nasr b. Nâsiruddîn, ‘Unsurî’nin edep ve ahlakına önem vermiş ve sayısız mal ve nimetler bağışlayarak ona ihsanlarda bulunmuştur. ‘Unsurî’nin şöhret elde etmesi onun sayesinde olmuştur. ‘Unsurî’nin kasidelerin genelinde Nasr’a teşekkür ettiği görülmektedir.[14]

که بودم من اندر جهان پیش از این که را بود در گیتی از من خبر
ز جاه تو مشهور گشتم چنین من اندر حضر نام من در سفر

Bundan önce de dünyada vardım ben Dünyada kimin haberi vardı benden

Senin makamında meşhur oldum ben Ben hisarda ismim seferde

Gazneli döneminin büyük kaside şairi olan ‘Unsurî, Nasr b. Nâsiruddîn aracılığıyla sultan Mahmûd’un sarayına girmiş ve sultan Mahmûd’un sarayında saray şairi makamını elde etmiştir. Onun yanında büyük bir servet, mal ve mülk kazanmıştır. Şöhreti daha çok sultan Mahmûd, Emir Nasr, sultan Mes’ûd ve onların fetihlerini, ordularını ve savaşlarını methetmek ile olmuştur.[15] Sultan Mahmûd’un ‘Unsurî’ye teveccühü diğer şairlere nispeten daha fazla olmuştur. Sultanın bu teveccühü şairin büyük bir servet elde etmesinde ve saygınlık kazanmasında etkili olmuştur. Öyle ki bazı rivayetlerde şairin serveti konusunda mübalağa bile yapılmıştır. Dört yüz altın kemerli kölesi ve evindeki eşyaların altın ve gümüşten olduğu söylenmiştir. Bu duruma şair Hâkânî da işaret etmiştir.[16]

به ده بیت صد برده و بدره یافت ز یک فتح هندوستان عنصوری
شنیدم که از نقره زد دیدگان ز زر ساخت آلات خوان عنصوری

‘Unsurî, Hindistan’a yapılan bir fetihte On beyit için yüz kaybedip para kesesi buldu

‘Unsurî’nin tenceresini bakırdan Sofrasının aletlerini altından yaptığını duydum

Sultan Mahmûd 421 yılında vefat edince onun ölümünden sonra ‘Unsurî, saltanatı sadece üç ay süren Muhammed b. Mahmûd ve ondan sonra da Mes’ûd b. Mahmûd(421-432)’a meddah olmuştur. ‘Unsurî de 432 yılında vefat etmiştir.[17] O, şiir alanında bir üstat, sözü güçlü ve methiyede kendine özgü bir üslubu olan bir şairdir. Emir Mes’ûd-i S’ad onun tarzını övmüş ve Menûçehrî kendisini onun şakirdi olarak adlandırmıştır. Her iki şair de ‘Unsurî’yi yüceltmiştir.[18] ‘Unsurî, kendisinden sonra gelen tüm şairlerin nezdinde üstatlık derecesine sahiptir. Onu Ferrûhî, Enverî, Hâkânî gibi İranlı kaside söyleyen büyük şairlerden biri olarak saymak mümkündür. Sözü son derece düzenli ve özenle seçilmiş letafetle, şairane tahayyülünde ince ve derin bakışı, ilmi konularda genellikle dakik manalara başvurması ‘Unsurî’nin şairlik hünerini göstermesi açısından önemlidir. Bu

---

[14] Mecîdî, der., *Târîh-i Edebiyyât-i*, s.189-190.

[15] Zehra Hânlerî, *Râhnumâ-yi Edebiyyât-i Fârsî (Ferheng-i ı’lâm û Istılâhât)*, Kitâbhâne-i İbn Sînâ, 1340, s.283; Rızâzâde-yi Şefek, *Târih-i Edebiyyât-i İrân*, s.152.

[16] Mecîdî, der., *Târîh-i Edebiyyât-i,*s.190.

[17] Mâhdeht Bânû Homâyî, der., *Târîh-i Muhteser-i Edebiyyât-i İran,* Kum: Kitâbhâne-yi Tehessusî Edebiyyât, 1384, s.85.

[18] Mihrîn, *Târîh-i Zebân-i,* s.93.

özellikler onun eserlerinin bazısında anlama güçlüğüne yol açtığını da belirtmek gerekir.[19] 'Unsurî'nin şiirleri onun matematik, felsefe, fıkıh ve Arap edebiyatında söz sahibi olduğu ve güçlü bir üstat olduğunun göstergesidir. Kasidelerinde sultan Mahmûd'u överek onun hayal dünyasına hitap etmeyi başaran Unsurî sultanı dilediği gibi övmüştür. Hatta şairin şiirlerinin etkisi saltanata katkı olarak sultanın kılıcından daha az olmadığı söylenebilir. Unsurî kasidelerinde astronomi, fıkhî ve felsefi deliller doğrultusunda sultan Mahmûd'un gücünün gerekliliğine işaret edip tüm delillerin hükmüne göre sultanı zamanın/asrın hükmedeni, hükümdarı olarak görmüştür. Şair, sultan Mahmûd'un tüm seferlerinde ona eşlik etmiş, onun iffetini, cesaretini ve gücünü o savaşlara yaraşır şekilde dile getirmeyi ve onu çağın en büyük ricali olarak tanıtmayı başarmıştır.[20]

'Unsurî tarz olarak genellikle kasideye mukaddime olarak tegazzül ve teşbib ile başlamış, duayı aksatmamış ve sonrasında sözü memduhuna getirmiştir. 'Unsurî'nin tarzı muasırlarından olan bazı şairler tarafından da benimsenmiştir. Şairin kendine has üslubu onun kasidelerini eşsiz kılmıştır. 'Unsurî Fars nazmının güçlü simalarından olup kaside söylemede kendine has bir tarza sahip olmuştur. O, sultan Mahmûd'un fetihlerinden bir kısmını nazmederek kasidelerinde yer vermiştir.[21]

'Unsurî'nin sultan Mahmûd'u ve onun kılıcını öven şiirine örnek birkaç beyit.

چه چیز است رخساره و زلف دلبر　　چنین بماند شمشیر خسروان آثار
ار بجنبانیش آبست، ار بلرزانی ذزخش　　ار بیندازیش تیراست، ار بخمّاری کمان
تا بدست شاه باشد، مار باشد بی‌فسون　　کشتن بدخواه او را تیز باشد بی‌فسان
شاه گیتی خسرو لشکرکش لشکرشکن　　سایه یزدان شه کشورده کشورستان
ای خرد را جان و جان را دانش و دل را امید　　پادشاهی را چراغ و نیکنامی را روان
شادی و شاهی تو داری، شاد باش و شاد زی　　جامح شادی تو پوش و نامه شادی تو خوان[۲۲]

Sevgilinin zülüf ve yüzü nasıl güzel oluyorsa
Padişah kılıcının belirtileri de onun gibidir
Eğer hareket ettirirsen su olur sallarsan parlar
Eğer atarsan ok olur bükersen keman
Şahın elinde olduğu sürece efsunsuz yılan gibidir
Kötünün öldürülmesi için biley taşı olmaksızın keskin olur
Dünya şahı, ordu çeken ve ordu yenen padişah
Yezdân'ın gölgesi, ülke veren ve ülke alan
Ey akla can, cana bilgi ve gönle umut olan
Padişahlığa ışık ve iyi adlığa revan olan
Mutluluğa ve padişahlığa sen sahipsin, mutlu ol ve mutlu yaşa
Mutluluk elbisesini sen giy ve mutluluk mektubunu sen oku

---

[19] Bânû Homâyî, der., *Târîh-i Muhteser-i İrân,* s.85.
[20] Mecîdî, der., *Târîh-i Edebiyyât-i*, s.191.
[21]Rızâzâde-yi Şefek, *Târih-i Edebiyyât-i İrân,* s.153.; Bânû Homâyî, der., *Târîh-i Edebiyyât-i İrân,* s.142.
[22] Rızâzâde-yi Şefek, *Târih-i Edebiyyât-i İrân,* s.154.

‘Unsurî, yaklaşık otuz bin beyitten oluşan ancak üç-dört bin beyti günümüze ulaşmış olan bir divana sahiptir. Divanı dışında birkaç tane başka risale de ona nispet edilmiş ki onlardan bir tanesi *Vâmık û ‘Azrâ* adında Tekârub bahrinde yazılmış âşıkane manzum bir eserdir ancak bu manzumenin sadece bazı beyitleri geriye kalmış ve onlar da Lugat-i Furs’da yer almaktadır. Bir başka risalesi de *Şâd Behr û ‘Aynu’l-Hayât* adındadır ki bu eserini bazıları Nehr-i ‘Aynu’l-Hayât olarak da isimlendirmiş ve Ebû Reyhân bu eseri Farsçadan Arapçaya tercüme etmiş onu da Gesîm es-Server û ‘Aynu’l-Hayât olarak adlandırmıştır. Bir diğer eseri *Sorh But û Hing But* adında olup Buda ve eşinin heykelini anlatmaktadır ki bu eser Bâmyân ve Ebû Reyhân tarafından Arapçaya tercüme edilmiştir.[23] ‘Unsurî sadece kaside türünden şiirler yazmış bir şair değildir. O kaside dışında gazel, rubai ve mesnevi türünden de şiirler söylemiştir. Mesnevi türündeki eserlerine *Vâmık û ‘Azrâ, Şâd Behr û ‘Aynu’l-Hayât ve Sorh But û Hing* örnek gösterilebilir.

Onun şiirlerinde kelimelerin ve lafızların kullanımında çok sağlam bir diziliş ve düzen vardır. Kural ve düzenlemelere dayalı olan bu nizam yani dakik düşünce açısından şairi şairlik merhalesinde bir filozof gibi göstermiştir. ‘Unsurî’nin şiirleri mana açısından genellikle felsefi bir manaya sahip olmuş ve hatta lafızların birleşiminde bir tür felsefe bilimi olarak göstermiştir. Onları felsefi usullere göre terkip etmiş ancak tüm bunlara rağmen şiirlerinde felsefi ıstılahlara daha az yer verip şiirlerindeki felsefi manalı ifadelere de şiirsel bir hava vermeye çalışmıştır. Bu da zaman zaman okuyucusunu tereddütte bırakmıştır. Daha çok övgü şairi olarak bilinen ‘Unsurî’ övgüde aşırıya kaçmamış ve bazı şairler gibi mübalağalı sözler söylemeye de başvurmamıştır. Sonraki şairler ‘Unsurî’ye karşı bir kıskançlık hali içine girmişlerdir. Hatta bazı şairler kendisini onunla kıyaslayıp kendilerini ondan daha üstün biri olarak da görmüşlerdir. Altıncı asrın şairlerinden olan Hâkânî, bazı şiirlerinde ‘Unsurî’ye saldırarak kendisinin ondan daha iyi bir şair olduğunu iddia etmiştir.[24]

Sultan Mahmûd’un saray şairi olan ‘Unsurî özellikle kaside türünde ön plana çıkmış bir şairdir. Onun övgülü kasidelerinin çoğu Sultan Mahmûd, sultanın ordusu ve fetihleri üzerine olmuştur. At, fil ve sultanın kılıcı anlatılmış ve hatta Hindistan’da şairler onun bu tarzını örnek almışlardır. Özellikle mersiye söylemede tanınan bazı kimseler eserlerinde onun kullanmış olduğu kılıç, at ve fil tasvirlerindeki maharetinden faydalanıp kendileri de hünerlerini göstermeye çalışmışlar. ‘Unsurî’nin kasidelerindeki teşbib sanatı doğa tasvirleri, mevsimler, aşkın güzelliği ve muhabbetin anlatımı üzerine olmuştur. Bu tasvirleri açık, güzel ve letafetle şiirinde kullanmıştır. Onun tabirleri mana açısından kendine has bir tarzda olup gereksiz bir ifade veya cümleye başvurulmamıştır. Öyle ki çoğu zaman cümlelerini öyle bir şekilde kurmuştur ki mana açısında anlamsız olabilecek hiçbir ifadeye yer vermemeye gayret göstermiş ve ifadelerin güzelliği şiirlerinde görülmüştür. Kelimeler özenle seçilmiş, mana açısından anlamlı ve faydalı, anlaşılır, birbirlerine güzel ve uyumlu bir şekilde bağlanmıştır. Şair, Şiirini dakik

---

[23] Mecîdî, der., *Târîh-i Edebiyyât-i*, s.191-192.
[24] Mecîdî, der., *Târîh-i Edebiyyât-i*, s.195.

manalı, zarif ve güzel bir tarzda oluşturmuştur. Şiiri ne Ferruhî'nin şiiri gibi sade, basit ne de Menûçehrî'nin bazı şiirleri gibi sözcükleri birbirinden kopuk, zor, anlaşılmayan ve beğenilmeyen bir tarzdadır. Aksine onun şiiri güçlü, revan, birbiriyle uyumlu ifadelerle dolu, saf ve akıcı bir şekle ve tarza sahiptir.[25]

Şairin Memduhlarından olan ve meddahı olduğu sultan Mahmûd için yazdığı şiirlerine örnek olarak bir kasidesi:

گفتم متاب زلف و مرا ای پسر متاب — گفتا که بهر تاب تو دارم چنین بتاب
گفتم نهی برین دلم آن تابدار زلف — گفتا که مشک ناب ندارد قرار و تاب
گفتم که تاب دارد بس با رخ تو زلف — گفتا که دود دارد با تفّ خویش تاب
گفتم چو مشک گشت دو زلفت برنگ و بوی — گفتا که رنگ و بوی ازو برده مشک ناب
گفتم که منخسف شده طرف مهت ز جعد — گفتا خسوف نیست ، مه از غالیه نقاب
گفتم به لاله و گل ، روی تو داد رنگ — گفتا دهد بلاله و گل رنگ، ماهتاب
گفتم چرا ستاند ماه از رخ تو نور — گفتا که ماه نور ستاند ز آفتاب
گفتم که از حجاب نیاری رخت برون — گفتا که ماه پر شود ار شرم در حجاب
گفتم مصیب عشق توام وز تو بی نصیب — گفتا که بی نصیب ز تهمت بود مصاب
گفتم که چون بتاب کمانم ز عشق تو — گفتا کمان شد آری دعد از پی رباب
گفتم دلم بسوزد وز دیده خون چکد — گفتا که تا نسوزد گل کی دهد گلاب
گفتم سحاب وار ببارم ز دیده خون — گفتا عجب نباشد باریدن از سحاب
گفتم که دودم از دل و ابرم ز چشم خاست — گفتا که دود از آتش خیزد بخار از آب
گفتم چرا ببردی خواب از دو چشم من — گفتا بدان سبب که نبینی مرا بخواب
گفتم بخواب یا بی با ناله همرهی — گفتا که خواب بهتر با نالهٔ رباب
گفتم که از دلم بنشان تو شرار غم — گفتا شرار غم که نشاند بجز شراب
گفتم خورم شراب چگویی صواب هست — گفتا ثنای دولت سلطان خوری صواب
گفتم بیمن دولت آن سید ملوک — گفتا به فر دولت آن مالک الرقاب
گفتم شه معظم سلطان نامجوی — گفتا امیر سید محمود کامیاب[٢٦]

Kasidenin tercümesi:
Dedim: zülfünü parlatma ve bana parlatma ey oğul
Dedi ki: senin parlaklığından böylesi bir parlaklığa sahibim
Dedim: bu gönlümü o zülfünün parlaklığından alıkoyma
Dedi ki: saf miskte huzur ve parlama olmaz
Dedim: iki zülfün renk ve kokuda misk gibi oldu
Dedi ki: renk ve kokuyu ondan almış saf misk
Dedim: yüzünün beyazlığı/güzelliği siyah saçlarından gizlenmiş
Dedi ki: örtünmüş değil. Ay, hoş kokulu siyah peçeye bürünmüş
Dedim: gül ve laleye senin yüzün verdi renk
Dedi ki: ay güzelliğinden gül ve laleye verir renk
Dedim: niçin ay, senin yüzünden alır nur
Dedi ki: ay, güneşten alır nur

---

[25] Mihrîn, *Târîh-i Zebân-i,* s.95.; Mecîdî, der., *Târîh-i Edebiyyât-i*, s.192.; Rızâzâde-yi Şefek, *Târih-i Edebiyyât-i İrân,* s.153-154.

[26] Seyîd Muhammed Debîrseyâgî, *Divân-i Ostâd 'Unsurî-yi Belhî Bâ Hâşîye û Telîgât û Terâcum-i Ehvâl û Fehârıs û Lugatnâme û Mutegâbile Bâ Nushehâ-yi Hettî Çâpî*, Tahran: İntişârât-i Kitâbhâne-yi Senâî, 1362, s.10-11.

Dedim: yüzünü çıkartma hicaptan(örtüden)
Dedi ki: ay, çok utangaç olur hicaptan
Dedim: senin aşkına düşmüşüm ve senden nasipsizim
Dedi ki: nasipsizlik töhmetten oldu musab
Dedim: senin aşkından yay(keman) gibi iki büklümüm
Dedi ki: yay oldu, evet De'd de Rebab'ın[27] aşkından
Dedim: gönlüm yanar ve gözden kan damlar
Dedi ki: gül yanmadıkça nasıl versin gül suyunu
Dedim: bulut misali yağdırayım gözden kan
Dedi ki: tuhaf olmaz yağmurun yağdırması
Dedim: gönlümden duman ve gözümden bulut çıkar
Dedi ki: ateşten duman, sudan buhar çıkar
Dedim: niçin aldın uykuyu iki gözümden
Dedi ki: o sebeple ki beni rüyada görme
Dedim: rüya olsun olmasın, inilti ile yoldaşsın
Dedi ki: Rebâb'ın iniltisi ile rüya daha güzeldir
Dedim: gönlümdeki gamın parıltısı seni işaret eder
Dedi ki: gamın parıltısı şaraptan başka bir şey göstermez
Dedim: şarap içerim de nasıl bir değeri olur
Dedi ki: sultanın devletinin/gücünün övgüsüne denk olur
Dedim: o yüce padişah devletinin ihtişamı
Dedi ki: iktidar/güç sahibi o kudretin büyüklüğü
Dedim: büyük sultan padişah, yiğit olan
Dedi ki: Emir Seyyid Mahmûd bahtiyar olan

Yukarıdaki kasidede görüldüğü gibi şair, memduhunu överken ay ve güneş teşbihlerinden faydalanmış ve onun güzelliğini, nurunu onlarla eş değer görmüştür. Kendisini de tıpkı güneşten nurunu alan ay gibi sultan Mahmûd'un nurundan nur aldığını belirtmek istemiştir. Şair memduhunu övme noktasında mübalağaya kaçmadan onu olabildiğince yüceltmeye çalışmıştır. Şair memduhunu misk gibi güzel kokulu, ay yüzlü bir güzelliğe sahip olan, sevgili uğruna bulut misali gözden kanlı yaşlar döktüğünü, iç yanışından dumanlar çıkarttığını belirten tasvirlere başvurmuştur.

---

[27] De'd ve Rebâb: Arap isimli iki âşık olarak Fars Edebiyatında revaç bulmuş bir aşk hikayesidir. Bu aşık çiftinin öne çıkan özelliği farklı görüşlere rağmen iki ismin de kadın ismi olmuş olmaları ve Arapçada iki ismin kadın ismi olmasıdır. Bazı rivayetlere göre De'd Araplı bilinen kadınlarından biri olup âşık olan ve Rebab (bir kadın ismi olarak kullanılır) da maşuk olarak düşünülmüştür. 6. Asır Fars şairlerinin şiirlerinde onların aşkının anlatımına sıkça yer verilmiştir. Selçuklular dönemi şairlerinden olan Emîr Mu'izî, Hâkânî gibi şairler bu âşıkların isimlerini şiirlerinde kullanmışlardır. "Dâstân-i De'd û Rebâb", Dânişnâme-yi Âzâd, erişim 23 Ekim, 2021, https://fa.wikipedia.org/wiki/دعد و رباب:farsça

SONUÇ

IV/X. yüzyıl ile V/XI. yüzyıl Fars edebiyatının revaç bulduğu bir dönem olmuştur. Bu dönemde Fars edebiyatının büyük şairleri yetişmiştir. Bu dönem şairleri, şiirin değişik türlerinde eserler vermiş ve adından söz ettirmiştir. Bu dönemin genelinde sarayın büyük şairleri; padişahları ve saray halkını övmekle meşgul olmuş ve methiye şiirleri söylemişlerdir. Şairlerin saraylarda saray meddahlığı gibi bir görevi ve rütbesi olmuştur. 'Unsur-yi Belhî bu dönemde ön plana çıkan şairler Arasında yer almaktadır.

Gazneliler dönemi Fars dili ve edebiyatı tarihi açısından edebi seçkin dönemlerinden biri olarak yer almakta ve üslup olarak Horasan üslubunun ön plana çıktığı bir dönem olmakla birlikte Gazneliler dönemi şiirinde kullanılan asıl konu methiye olmuştur. Methiye şiiri Gazneli padişah ve emirleri tarafından ciddi bir şekilde önemsenmiş ve Fars şirinin hatta Gazneliler döneminin en yaygın ve en çok kullanılan konusu olmuştur. Gazneli döneminin büyük kaside şairi olan 'Unsurî, sultan Mahmûd'un sarayına girmiş ve sultan Mahmûd'un sarayında saray şairi olmuştur. O, şiir alanında bir üstat, sözü güçlü ve övgülü şiir söylemede kendine özgü bir üslubu olan bir şair olmuştur. 'Unsurî, Fars nazmının güçlü şairlerinden olup kaside söylemede kendine özgü üslubu olan bir şairdir. Onun övgülü kasidelerinin geneli Sultan Mahmûd'u, sultanın ordusunu ve fetihlerini öven kasideler şeklinde olmuştur. 'Unsurî kasidelerinde söz sanatlarına, doğa tasvirlerine, aşkın güzelliğine ve muhabbete yer vermiştir. Bu tasvirleri açık, güzel ve letafetli bir şekilde şiirinde kullanan şair, tabirleri kullanmada mana açısından kendine has bir tarzla yazmış ve gereksiz bir ifade ve cümle kullanmamaya gayret göstermiştir.

KAYNAKÇA

Bânû Homâyî, Mâhdeht, Der. *Târîh-i Edebiyyât-i İrân (Ostâd-i 'lâme Celâleddin Homâyî),* Kum: Mu'essese-yi Neşr-i Homâ, 1375.

Bânû Homâyî, Mâhdeht, Der. *Târîh-i Muhteser-i Edebiyyât-i İran,* Kum: Kitâbhâne-yi Tehessusî Edebiyyât, 1384.

Dânişnâme-yi Âzâd. "Dâstân-i De'd û Rebâb". Erişim 23 Ekim, 2021. https://fa.wikipedia.org/wiki/دعد و رباب: Farsça.

Debîrseyâgî, Seyîd Muhammed. *Divân-i Ostâd 'Unsurî-yi Belhî Bâ Hâşîye û Telîgât û Terâcum-i Ehvâl û Fehârıs û Lugatnâme û Mutegâbile Bâ Nushehâ-yi Hettî Çâpî*, Tahran: İntişârât-i Kitâbhâne-yi Senâî, 1362.

Hânlerî, Zehra. *Râhnumâ-yi Edebiyyât-i Fârsî (Ferheng-i ı'lâm û Istılâhât)*, Kitâbhâne-i İbn Sînâ, 1340.

Mecîdî, İnâyetullah, Der. *Târîh-i Edebiyyât-i İrân (ba'd ez İslâm ta Pâyân-i Tîmuryân)*, Tehrân: Vezâret-i Ferheng û İrşâd-i İslâmî, 1383.

Mihrîn, Ebbâs. *Târîh-i Zebân-i Edebiyyât-i İrân der Asr-i Sâmâniyân û Gazneviyân*, İsfehân: İntişârât-i Mânî, 1352.

Pûyân, Mecîd.; Mesîbî, Râşîn. "Vîjegîhâ-yi Fikrî Şi'r-i Medhî der Asr-i Gaznevî", *Neşrîye-yi Sebk Şinâsî Nezm û Nesr-i Fârsî (Behâr Edeb),* 19 (1392).

Rızâzâde-yi Şefek, Sâdık. *Târîh-i Edebbiyât-i İrân*, İntişârât-i Dânişgâh-i Pehlevî, 1352.

Safâ, Zebîhullâ. *Târîh-i Edebiyât der İrân (Cild-i Evvel)*, Tahran: İntişârât-i Ferdos, 1379.